

Filozofia Siemiona Franka

Wprowadzenie

W bieżącym roku przypada 140. rocznica urodzin Siemiona Ludwigowicza Franka (1877–1950), którego nieraz okrzykiwano najgłębszym i najbardziej wnikliwym rosyjskim myślicielem religijnym. Frank urodził się w Moskwie w rodzinie żydowskiego lekarza. Jego dziadek rozpałił w nim zamiłowanie do Biblii i Talmudu, jednak Frank wcześniej utracił wiarę. Po śmierci ojca, pod wpływem ojczyma, Wasylego Zaka, zaczął fascynować się tzw. legalnym marksizmem, nazywanym przez niego „marksizmem literackim”¹. Opublikował kilka prac na temat ekonomii politycznej Karola Marksa. W latach 1894–1901 studiował prawo, najpierw na Uniwersytecie Moskiewskim, a po relegacji z uczelni – w Kazaniu. Stopniowo Frank zaczął odchodzić od marksizmu, zbliżając się do neokantyzmu, a następnie – myśli religijnej. Na początku XX wieku, wraz ze swym przyjacielem, znakomitym rosyjskim filozofem i socjologiem Piotrem Struve (1870–1944), aktywnie uczestniczył w życiu społecznym i politycznym swego kraju, publikując w latach 1901–1902 w słynnym almanachu *Problemy idealizmu*. Szybko jednak doznał zawodu na polu praktycznych działań. Postrzegał siebie raczej jako myśliciela, a nie aktywistę partyjnego. Według jego własnych słów, we wczesnej młodości należał do „radikalnej lewicy”, ale stopniowo, w ciągu całego dalszego życia podążał w kierunku prawicy, choć do niej nie doszedł, zatrzymując się gdzieś w centrum².

W wieku 35 lat Frank przyjął chrzest w Kościele prawosławnym. Wkrótce został *privat-dozentem* katedry filozofii uniwersytetu w Sankt-Petersburgu, gdzie w 1916 r. obronił dysertację magisterską pt. *Przedmiot wiedzy*. Główną tezę pracy było przekonanie o obiektywnym (wbrew neokantystom) istnieniu przedmiotu poznania i pierwszeństwie ontologii nad gnoseologią, co w tradycji rosyjskiej zostało określone mianem ontologizmu. Pod wpływem twórczości Włodzimierza Sołowjowa, Goethego, myślicieli niemieckich, a zwłaszcza Mikołaja z Kuzy,

---

¹ Zob. С.Л. Франк, *Воспоминания о П.Б. Струве*, w: tenże, *Непрочитанное... Статьи, письма, воспоминания*, Moskwa: Московская школа политических исследований 2001, s. 398.

² Zob. С.Л. Франк, *По ту сторону „правого” и „левого”*, „Числа” 4 (1930–1931), s. 128–129.

którego uważał za „swego jedyne go nauczyciela filozofii”³, Frank rozwinął oryginalny system wszechjedności, w którym podkreślał, z jednej strony, zakorzenie wszystkich rzeczy w absolu cie (czyli Bogu, który jest radykalnie immanentny i stanowi warunek nie tylko istnienia, ale i poznania rzeczy), z drugiej zaś strony – totalną transcendencję Boga, Jego niepoznawalność.

W 1917 r. Frank opublikował planowaną rozprawę doktorską zatytułowaną *Dusza ludzka. Próba wprowadzenia do psychologii filozoficznej*. Jednak rewolucja październikowa uniemożliwiła jej obronę. W 1917 r. Frank wraz z rodziną był zmuszony wyjechać do Saratowa, gdzie objął kierownictwo nowo powstałego Wydziału Historyczno-Filologicznego miejscowego uniwersytetu. Głód, który wówczas panował w regionie nadwołżańskim, zmusił go do przeprowadzki do Moskwy, gdzie w latach 1921–1922 wykładał na Wolnej Akademii Duchowej Kultury założonej przez Mikołaja Bierdiajewa. W 1922 r., wraz z wieloma przedstawicielami rosyjskiej inteligencji, na rozkaz Lenina został wydalony z Rosji i na słynnym „statku filozoficznym” udał się z Piotrogradu do Niemiec: najpierw do Szczecina, później do Berlina. Jednak wraz z nadejściem reżimu nazistowskiego – z powodu eksterminacji Żydów – w latach 30. musiał wyjechać do Szwajcarii, a następnie do Francji, gdzie był zmuszony ukrywać się przed hitlerowcami aż do końca drugiej wojny światowej. W 1945 r. przeprowadził się do córki do Londynu, szybko ucząc się angielskiego i prowadząc m.in. prelekcje na temat Sołowjowa na antenie BBC. Wyniszczony tułaczka i rakiem płuc, filozof zmarł 10 grudnia 1950 roku.

Frank nie odkładał pióra nawet w najbardziej trudnych warunkach i dramatycznych sytuacjach swego życia, spisując myśli w dzienniku, robiąc notatki (na wygnaniu ciągle się skarżył na brak literatury – nie wolno mu było zabrać ze sobą żadnej książki), wreszcie pracując nad wybitnymi traktatami, wśród których należy wymienić pracę *Duchowe podstawy społeczeństwa* (1930), *Z nami Bóg* (angielska wersja *God with Us* 1946 r.), *Światło w ciemności* (1949), *Realność i człowiek. Metafizyka ludzkiego bytu* (pośmiertne wydanie 1956), a zwłaszcza jego *opus magnum* o tytule *Niepojęte. Ontologiczny wstęp do filozofii religii* (napisane pierwotnie po niemiecku pt. *Das Unergründliche. Ontologische Prolegomena zu einer mystischen Theologie* i wydane po rosyjsku pt. *Henocmuжное* w 1939 r. w Paryżu). Filozoficzny system Franka obejmuje zagadnienia metafizyki, gnoseologii, filozofii religii, antropologii, etyki, filozofii społecznej. Wiele miejsca poświęcał także badaniom historyczno-filozoficznym, propagując myśl rosyjską na Zachodzie. Uczestniczył w stworzeniu Akademii Religijno-Filozoficznej, która działała w Berlinie i Paryżu, pracował na wydziale filozoficznym Instytutu Rosyjskiego oraz na

---

³ S. Frank, *Niepojęte. Ontologiczny wstęp do filozofii religii*, przeł. T. Obolevitch, Tarnów: Biblos 2007, s. 15.

Uniwersytecie Berlińskim, aczkolwiek przez cały okres emigracji był zmuszony szukać możliwości zarobku w postaci wykładów gościnnych, głoszonych w rozmaitych uczelniach i instytucjach kulturowych w Niemczech, Szwajcarii, Francji, we Włoszech, Holandii, Anglii, Serbii, a także na Litwie, w Łotwie, Estonii, Słowacji, Bułgarii i w Polsce. Współczesny niemiecki badacz Peter Ehlen nazwał go filozofem chrześcijańskiego humanizmu⁴.

Frank znajdował się w centrum wszystkich ważnych wydarzeń życia intelektualnego pierwszej połowy XX stulecia. Był świadkiem, a poniekąd i współautorem powstania i rozwoju wielu nowych kierunków filozofii. W swych pracach odwoływał się do pragmatyzmu i psychoanalizy, neokantyzmu i fenomenologii, myśli H. Bergsona i A.N. Whiteheada, M. Bubera i M. Heideggera. Frank przyjaźnił się z M. Schelerem, miał sposobność poznać G. Marcela i wielu innych klasyków zeszłego stulecia⁵. W latach 1929–1930 korespondował z A. Einsteinem, który początkowo zachęcał filozofa do powrotu do Związku Radzieckiego, gdzie, jak mu się wydawało – są znakomite warunki pracy, jednak w ostatnich listach zgodził się z Frankowską oceną rzeczywistej sytuacji w jego ojczyźnie. Już za życia Franka ceniono go nie tylko w kręgu rosyjskich emigrantów, ale także w szerszym europejskim środowisku filozoficznym. Łączyły go relacje przyjacielskie i twórcze ze szwajcarskim psychiatrą, jednym z twórcą psychologii egzystencjalnej Ludwigiem Binswangerem (1881–1966), a holenderski filozof z Uniwersytetu w Lejdzie Jan Hendrikus Dubbink (1910–2011) uważał siebie za ucznia – choć niebezpośredniego – Siemiona Franka⁶.

Niniejszy numer „Przeglądu Filozoficznego” zawiera siedem artykułów ukazujących sylwetkę oraz myśl Franka i napisanych przez badaczy z Ukrainy, Rosji i Polski. Najpierw ukazany jest styl jego filozofowania, a następnie przedstawiono kilka ważnych, aczkolwiek mało znanych faktów z jego biografii twórczej: udział w pracach petersburskiego Towarzystwa Religijno-Filozoficznego im. W. Sołowjowa, rozważania Franka nad przyczyną rewolucji październikowej oraz pobyt w Warszawie podczas Drugiego Polskiego Zjazdu Filozoficznego w 1927 r. Kolejne teksty dotyczą refleksji Franka na marginesie notatek z F. Baadera, psychologii filozoficznej oraz Frankowskiej interpretacji dowodu ontologicznego i jego krytyki.

Teresa Obolevitch

⁴ Zob. P. Ehlen, *Russische Religionsphilosophie im 20. Jahrhundert. Simon L. Frank: Das Gottmenschliche des Menschen*, Freiburg: Alber Verlag 2009.

⁵ Zob. T. Obolevitch, *Problematyczny konkordyzm. Wiara i wiedza w myśli Włodzimierza S. Sołowjowa i Siemiona L. Franka*, Tarnów: Biblos 2006, s. 61.

⁶ Zob. list J.H. Dubbinka do wdowy po filozofie, Tatiany Sergejewny Frank z dnia 6.06.1951 r., w: Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, S.L. Frank Papers, Box 9, folder „Unidentified D-G”; T. Оболевич, *Семен Франк. Штрихи к портрету философа*, Москва: Издательство ББИ 2017, s. 92.